

УДК 373.31=371.315.6.

Вильчик М. А., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – к.пед.н. доцент Сойко І. М. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ШЛЯХОМ УПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

***Анотація.** У статті досліджено одну з найбільш типових проблем сучасної школи – розвиток пізнавальної активності молодших школярів. Проаналізовано сутність поняття «пізнавальна активність». Визначено причини зниження пізнавальної активності молодших школярів. Обґрунтовано напрями використання інтерактивних технологій як важливого чинника для розвитку пізнавальних здібностей учнів початкової школи. Наведено основні шляхи впровадження інтерактивного навчання в освітній процес.*

***Ключові слова:** пізнавальна активність, модель навчання, інтерактивне навчання.*

***Abstract.** In the article one of the most typical problems of modern school - that is the development of junior scholars' cognitive activity is investigated. The essence of concept «cognitive activity» is analyzed. The reasons for the decrease in cognitive activity of younger students are detected. The use of interactive technologies as an important factor for the development of cognitive abilities of primary school students is justified. The main ways of implementation of interactive learning in the educational process are given and analyzed.*

***Key words:** cognitive activity, learning model, interactive learning.*

Навчання – основна форма розвитку пізнавальної активності учнів початкових класів. Сьогодні суспільству необхідні учні, готові змінюватися і пристосовуватися до нових потреб життя, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатися упродовж життя [1, с. 5]. Виховання всебічно розвиненої, активної, творчої та гармонійної особистості постає перед педагогами як стратегічне завдання, визначене в законі України «Про освіту» та «Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття)» [2; 3].

Тому, освітній процес в школі необхідно направити на розвиток пізнавальної активності школярів, їх самостійності, творчих можливостей тощо. Щоб навчити дитину, треба не просто передати їй знання і вміння, а й

викликати в неї відповідну активність, пізнавальну чи практичну. Відповідно, посилення пізнавального інтересу до знань повинно стати рушійною силою розвитку інтелекту та важливим фактором формування особистості розвиненої, соціально інтегрованої, конкурентноспроможної у ринкових відносинах, здатної до власного вибору серед чисельних альтернатив, що пропонує сучасне життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчать, що питання розвитку пізнавальної активності школярів завжди було в центрі уваги і порушувалась багатьма науковцями і практиками.

Нині у зв'язку з реформуванням змісту освіти, форм і методів навчання в Україні воно набуває ще більшої ваги. У процесі аналізу наукової літератури виявлено, що дослідженням питання розвитку пізнавальної активності молодших школярів здійснювались філософами та педагогами минулих століть, такими як: А. Дістерверг, І. Песталоцці, Ж. Руссо, а також сучасними науковцями: П. Блонським, А. Макаренком, С. Шацьким. Різні аспекти проблеми розвитку пізнавальної активності учнів знайшли своє відображення в працях психологів Л. С. Виготського, Г. С. Костюка, Н. Кузьміна, Я. Пономарьова; вони отримали своє обґрунтування у працях відомих педагогів: Ш. Амонашвілі, Я. Коменського, А. Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Г. Щукіна.

Метою нашої статті є дослідження стану проблеми та розкриття характеристики особливостей розвитку пізнавальної активності молодших школярів в освітньому процесі початкової школи.

Завданням статті є визначення аспектів підвищення пізнавальної активності учнів шляхом впровадження інтерактивних технологій, а також розкриття сутності поняття «пізнавальна активність».

Особливістю сучасного розвитку є те, що людина, щоб реалізуватися в суспільстві, повинна вчитися практично все своє життя. Якість сучасної освіти, тобто відповідність вимогам суспільства, визначається не стільки кількістю того, що дитина знає і чого вона навчилася в школі, скільки вміннями здобувати нові знання та використовувати їх у нових умовах.

У кожної дитини є індивідуальні особливості пам'яті, уваги, мислення, схильності, мотивації, своя стратегія праці, особливості сприйняття тощо. Тому, не продіагностувавши психологічні властивості учня, вчителі не мають гарантії, що педагогічний вплив буде спрямований у потрібному для його розвитку напрямі [4].

Нині існує єдина модель, яка має орієнтацію на індивідуальність дитини – особистісно-орієнтоване навчання. У його центрі – особистість дитини, її самобутність самоцінність. Це така система взаємодії між учасниками навчального процесу, коли найповніше використовуються індивідуальні особливості кожної дитини, визначаються перспективи подальшого її розумового розвитку і гармонійного вдосконалення особис-

тісної структури, здійснюються пошуки засобів, що сприяли б формуванню індивідуального стилю майбутньої діяльності.

Необхідною складовою такого навчання має стати справжнє вивчення особистості дитини і дитиною – своєї особистості. Мета роботи сучасного вчителя – розвиток особистості учня, його творчого потенціалу та пізнавальної активності, навчальний процес при цьому орієнтується на потенційні можливості дитини, їх реалізацію. Ж. Піаже з цього приводу зазначає: «Оскільки джерело розвитку – всередині дитини, то навчання може бути успішним лише тією мірою, якою воно використовує досягнення розвитку конкретної дитини» [1, с. 44].

Пізнавальна активність – цінніше та складне навчання школяра, яке інтенсивно формується у шкільні роки. Прояви його у кожному наступному віці ширші та багатші; вони впливають на продуктивність навчання, на активізацію всієї учбової діяльності. Цінність уроку частіше всього визначають через активність учнів.

Розвиток пізнавальної активності учнів нерозривно пов'язаний із формуванням інтересу. Однак він не має нічого спільного з розважальністю, що не містить пізнавальної мети. У навчанні цінна не лише сама істина, але й процес її здобування, пошуку, спроби, помилки, усвідомлення прийомів розумової роботи – тобто все, що розвиває думку дитини, привчає її мислити і діяти самостійно. Важливо правильно дібрати матеріал для розумового навантаження, щоб не зникла зацікавленість дітей, уміло підтримувати вогник творчості в їхніх очах та душах.

В останні роки вчителі початкових класів відзначають зниження пізнавальної активності у дітей 6–10-річного віку.

Причини втрати інтересу дітей до навчання:

- невміння вчитися й долати труднощі пізнавальної діяльності;
- обсяг та складність матеріалу, який необхідно засвоїти і запам'ятати;
- педагоги часто організують діяльність дітей без опори на їх бажання та мотиви;
- недосконалість шкільного життя і освітнього процесу (монотонність й одноманітність занять, відсутність швидкої зміни подій, яскравих вражень і нових зустрічей та необхідність тривалий час сидіти і майже не говорити – усе це робить шкільне життя нудним і невеселим);
- недосконалість методики й організації освітнього процесу;
- застарілість матеріальних засобів навчання (приладів, наочності) і відсутність нових;
- традиційна структура, де переважають пасивні форми роботи учнів, які практично повторюються на кожному уроці з усіх предметів.

Такі умови створюються на уроках на яких вчителі використовують пасивну модель навчання.

Пасивна модель навчання: учень є «об'єктом» навчання, повинен запам'ятати і відтворити матеріал, переданий йому вчителем, текстом підручника – джерелом правильних знань. У цьому випадку учні лише слухають і дивляться (лекція, читання, пояснення, демонстрація, відтворювальне опитування учнів). Учні не спілкуються між собою і не виконують жодних творчих завдань.

Активна модель навчання передбачає застосування методів, які стимулюють пізнавальну активність і самостійність учнів. Учень стає «суб'єктом» навчання, виконує творчі завдання, вступає в діалог із вчителем. Основні методи: самостійна робота, проблемні творчі завдання, запитання від учня до вчителя і навпаки, що розвивають творче мислення дітей.

Процес навчання – не автоматичне вкладання навчального матеріалу в голову учня. Він потребує напруженої розумової роботи дитини та її власної активної участі у цьому процесі. Пояснення й демонстрація самі по собі ніколи не дадуть справжніх, стійких знань. Цього можна досягти лише за допомогою інтерактивного навчання. Лише інтерактивна модель навчання здатна ліквідувати причини, що призводять до зниження у дітей інтересу до навчальної діяльності.

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, що має на меті створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність [4].

Інтерактивність у навчанні можна пояснити як здатність до взаємодії, навчання у режимі бесіди, діалогу, дії. Отже, у дослівному розумінні інтерактивним може бути названий метод, у якому той, хто навчається, є учасником навчального процесу, тобто він щось здійснює: говорить, управляє, моделює, пише, малює тощо. Школяр не виступає лише слухачем, спостерігачем, а бере активну участь у тому, що відбувається, власне створюючи це явище.

Учні початкових класів швидко втомлюються, що викликає потребу урізноманітнення видів діяльності та їх змінити. Конкретність і образність мислення, емоційність, естетичне ставлення до навколишньої дійсності, швидка зміна настрою – ці якості притаманні всім молодшим школярам і свідчать про широкий рівень творчих здібностей цієї вікової категорії в цілому. Брак їхнього життєвого досвіду й знань компенсується фантазією.

Тому розвиток пізнавальної активності молодших школярів потребує відповідних умов, від яких залежить її ефективність та продуктивність. Цьому найбільше сприяє впровадження елементів інтерактивних технологій в освітній процес з єдиними підходами та вимогами до кожної дитини, наданням їй максимальних можливостей для виявлення та розкриття творчих здібностей. Інтерактивне навчання створює комфортні умови, за яких учень відчуває свою успішність, свою інтелектуальну досконалість, що робить продуктивним сам освітній процес [5].

Упровадження інтерактивних технологій у процес навчання молодших школярів має багато переваг:

- у роботі задіяні всі учні класу;
- учні вчаться працювати у групі, (команді), парі;
- формується доброзичливе ставлення до опонента;
- кожна дитина має можливість пропонувати свою думку;
- створюється ситуація успіху;
- за короткий час опановується багато нового матеріалу;
- формуються навички толерантного спілкування, уміння аргументувати свою точку зору, знаходити альтернативне розв'язання проблеми.

Мета запроваджених на сучасному етапі інтерактивних методів навчання полягає у тому, щоб навчальний процес відбувався за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, інсценування і спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації.

Під час інтерактивного навчання учні вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, конструктивно мислити, приймати продумані рішення. Зміст роботи полягає не лише у знаннях, але й у способах мислення.

Основними формами інтерактивної роботи є навчальна взаємодія учнів у парах і мікрогрупах. Оптимальний склад групи – не більше, ніж 4–6 чоловік. Такі групи разом вивчають навчальний матеріал.

Доцільно навести принципи інтерактивної роботи:

- одночасна взаємодія (всі учні працюють в один і той же час);
- однакова участь (для виконання завдання кожному учневі надається однаковий час);
- позитивна робота (група виконує завдання за умов успішної роботи кожного учня);
- індивідуальна відповідальність (при спільній роботі у кожного учня – своє завдання) [4].

Інтерактивні форми надзвичайно різноманітні, наприклад: «Коло», «Дебати», «Вузлики», дидактичні ігри, асоціативні кущі тощо.

Наприклад: у першому класі під час вивчення теми «Нумерація чисел у межах 10» виникає проблема активізації класу, щоразу коли вводиться нова цифра. Одним із засобів підготовки учнів до сприйняття нового матеріалу є побудова асоціативного куща. Цей метод використовується при вивченні числа і цифри 3, а також числа і цифри 7. Наприклад: Сім – це сім нот, сім чудес світу, сім днів тижня, сім кольорів веселки, «Білосніжка та сім гномів», «Вовк та семеро козенят».

При вивченні нової букви, наприклад букви Б (бе) пропонується уявити про що згадується, коли промовляється слово «бабуся»? Діти пригадують:

колискову пісню, пиріжки, казку, лагідні руки, тепле сонечко, спокійну пораду бабусі. Будується асоціативний куш.

Під час повторення теми з будь-якого предмету можна використовувати інтерактивну вправу «Кубування». На гранях куба, виготовленого з картону, необхідно записати запитання або завдання (по одному на гранях) та запропонувати учням викласти на папері (або в усній формі) думки на запропоновану тему впродовж 2–4хв.

При цьому, уроки можна організувати індивідуально, а також у постійних та змінних групах. В цьому випадку одна група повинна вивчати матеріал, а друга його відпрацьовувати.

Наприклад, в навчальному процесі можна використовувати такі форми фронтальної роботи:

1. «Мікрофон» – цей метод дає змогу кожному учневі сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку. Тому інші слухачі не можуть говорити та кричати з місця;

2. «Мозковий штурм» – метод, що спонукає виявляти свою уяву та творчість шляхом вираження думок усіх учнів, допомагає знаходити декілька розв'язань конкретної проблеми;

3. «Ажурна пилка» – метод дає змогу учням працювати разом, щоб вивчити значну кількість інформації за короткий час, а також заохочує їх допомагати одне одному вчитися, навчаючись [4].

Під час кооперативної форми роботи можна використовувати методи навчання:

1. Робота в парах («Обличчям до обличчя», «Один – удвох – усі разом»), яка дає час подумати, обмінятися ідеями з партнером і лише потім озвучити свої думки перед класом. Вона сприяє розвитку навичок спілкування, уміння висловлюватися, критично мислити;

2. Робота в малих групах: «Карусель» – одночасне залучення всіх учасників до активної роботи з різними партнерами зі спілкування для обговорення дискусійних питань [6].

3. «Акваріум» – ефективний метод для розвитку навичок спілкування в малих групах школярів, удосконалення вміння дискутувати та аргументувати свою думку.

До інтерактивних ігор, які можна використовувати в навчальному процесі відносяться:

1. «Рольова гра», яка має переваги перед іншими прийомами й методами навчання, тому що в ній беруть участь усі учасники; вона дає можливість легше висловити свою думку, перебуваючи «під маскою» дійової особи;

2. «Дидактична гра» – метод імітації ухвалення рішень у різноманітних ситуаціях шляхом гри за правилами, що вже вироблені учасниками. Цей метод використовується для засвоєння нових знань [4].

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що використання інтерактивних технологій є не самоціллю, а засобом розвитку пізнавальної активності учнів початкових класів, створення атмосфери доброзичливості й порозуміння, позбавлення у дитини відчуття страху, можливість зробити її розкутою, запевнити у своїх силах, налаштувати на успіх, виявити здібності до творчості

Систематичне застосування інтерактивних технологій дозволить вчителю:

- підвищити навчальну мотивацію учнів;
- підвищити рівень самоорганізації учнів, рівень їхньої сформованості та самоосвітньої компетентності;
- розвивати критичне та логічне мислення, творчі здібності, навички проектної діяльності.

Для цього потрібно: визначити рівень підготовленості класу до сприйняття певної технології; провести достатню попередню підготовку; забезпечити послідовність в опануванні учнями певних прийомів роботи; дати учням інструктивні матеріали.

Інтерактивні методи дають змогу створювати навчальне середовище, в якому теорія і практика засвоюються одночасно, а це надає змогу учням формувати характер, розвивати світогляд, логічне та зв'язне мовлення; формувати критичне мислення; виявляти і реалізовувати індивідуальні можливості. При цьому освітній процес потрібно організовувати так, щоб учні шукали зв'язок між новими та вже отриманими знаннями; вчилися приймати власні альтернативні рішення, мали змогу зробити «відкриття», формувати свої власні ідеї та думки за допомогою різноманітних засобів; навчатися співробітництву.

1. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів: монографія. Харків, 2010. 164 с. **2.** Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 07.09.2019). **3.** Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf (дата звернення: 07.09.2019). **4.** Данилова Л. Ю. Розвивати пізнавальну активність учнів. *Рідна школа*. 2002. № 6. С. 18–20. **5.** Торчинська Т. А. Спонування молодших школярів до пізнавальної активності на уроках рідної мови. *Початкове навчання та виховання*. 2015. № 4. С. 6–11. Харків, 2009. **6.** Комар О. Р. Навчання школярів за інтерактивними методами. *Початкове навчання та виховання*. 2014. № 5. С. 23–26.